

Проф. др Урош Пена

Правни факултет Универзитета у Источном Сарајеву

Драган Митровић

Дирекција за координацију полицијских тијела БиХ

МЈЕСТО И УЛОГА ЖРТВЕ У ИСТРАГАМА КРИВИЧНОГ ДЈЕЛА СИЛОВАЊА

Сексуална делинквенција појава је која превазилази оквири природности и добровољности партнера у сексуалном односу. То је комплексна појава чија суштина проистиче из посебног понашања учиниоца деликта и његовог односа према самој жртви.

Кривично дјело „Силовање“ представља озбиљан злочин, односно, озбиљно кривично дјело, чије се импликације манифестују на човјековом физичком и психичком интегритету са веома тешким и дуготрајним посљедицама, како за индивидуу, тако и за друштво у цјелини. Приликом истраживања ових кривичних дјела примјењује се велики број како оперативнo-криминалистичких мјера и радњи, тако и радњи доказивања. Силовање као деликт сексуалног насиља представља озбиљан атак на човјеков физички и психички интегритет, а посљедице по жртву су тешке и дуготрајне. Овај деликт изазива осјећај страха, несигурности и узнемирености код грађана, те има широк социолошки, криминолошки и друштвено-политички значај и посљедице.

Са жртвама сексуалних деликата, мора се поступати обазриво, хумано, треба им дати до знања да су заштићене. Јер нехумано, неозбиљно понашање према жртви сексуалног деликта додатно отежава трауматизовано стање у којем се жртва налази. Жртвама треба обезбиједити адекватне третмане, како би се што прије вратиле у нормалан живот.

Кључне ријечи: Жртва; Силовање; Пријава; Истрага.

Урош Пена, uros.pena@pravni.ues.rs.ba.

Драган Митровић, dragan.mitrovic@dkpt.gov.ba.

1. УВОД

Силовање је свако присиљавање на полни однос или с њим изједначену или истовјетну полну радњу, употребом силе или само пријетње. Жртве силовања најчешће су жене, али то могу бити и мушкарци, хомосексуалци и хетеросексуалци, те дјеца. Посљедице силовања су многоструке и манифестују се на цјелокупно психо-физичко и социјално здравље жртве. Силовање је кривично дјело око којег су исплетене мреже митова и заблуда. Највећи број ових кривичних дјела често остаје непријављен органима гоњења због бројних разлога. У те разлоге, између осталог, можемо да убројимо и страх, стид, неповјерење у институције, грижу савјести, суицидне намјере и сл. Положај жртве која је претрпјела силовање је додатно отежан због опште друштвене представе о силовању, те постојање термина попут „окривљивање жртве“, „самодопринос виктимизацији“ и сл. Модели теорија силовања, попут биолошког, психолошког модела настоје продријети у срж феномена силовања, мотивације нападача, циља силовања и сл.

Сама комплексност ове врсте сексуалног деликта и његово присуство у свакодневном животу људи широм свијета свједочи о озбиљности и тежини истог. Већина силоватеља не показује знаке психопатологије, жртве неријетко познају нападача, а сами напади су често добро испланирани, што код нас може да претпоставља ситуације у којима извршиоци оваквих кривичних дјела често и познају жртву коју планирају да нападну. Међутим, ово и не мора да буде правило.

Веза силоватеља и жртве може бити далека или блиска (интимна). Важно је да криминалиста током разговора са жртвом идентификује тип и дубину те везе, зато што ће то обликовати срж саме истраге. У случајевима када у прошлости (прије силовања) није било блиске или интимне везе, криминалиста ће морати да документује и касније провјери оне догађаје који су довели до самог напада, односно силовања. Ако је ријеч о интимној вези силоватеља и жртве, криминалиста ће идентификовати природу и интензитет такве везе и обратити посебну пажњу на жртвин непристанак на обљубу. У неким случајевима такав непристанак ће бити евидентан и манифестован кроз документовање физичких повреда које је жртва претрпјела, док ће у другим морати да се тумачи и анализира сложен интерперсонални однос дугогодишњих партнера.

2. КАРАКТЕРИСТИКЕ ЖРТАВА И ВИКТИМОЛОШКИ ОДНОС

У случајевима силовања потребно је увијек разјаснити виктимолошки однос између жртве и учиниоца (да ли су се раније познава-

ли, у каквим су односима били итд.). У пракси су рјеђи случајеви да жртва силовања није дала допринос настанку кривичног дјела и да се прије извршења дјела није познавала са учиниоцем. Тада се њен допринос настанку кривичног дјела најчешће огледа у непромишљеном понашању (усамљеном кретању мрачним улицама, предграђима, ливадама у касним вечерњим часовима, путовању аутостопом), чиме је себе објективно довела у ситуацију да постане жртва кривичног дјела, нпр. силовања, разбојништва.¹

Женска особа неријетко својим понашањем ствара, доприноси или прихвата сексуално напету ситуацију,² при чему је од битног значаја за настанак конфликтне ситуације различит ниво аспирација учиниоца и жртве.³ Активно и пасивно понашање оштећене у таквој ситуацији утиче на погрешну процену учиниоца. Оштећена и преступник на свој начин опажају и оцјењују исте објективне околности.⁴ Женска особа својим понашањем допушта стварање ситуације у којој је она на основу просуђивања, била дужна да предвиди могућност конфронтације. Основ за такво предвиђање могу бити спољње околности у којима се жена налази са мушкарцем (на примјер, издвајање у парку, кафани, соби, аутомобилу). Женина „провокација“ може да буде и несвјесна када она, услед неискуства или лаковјерности, не схвата провоцирајући карактер свога понашања.⁵

3. СТАЊЕ ЖРТВЕ ТОКОМ И НАКОН СИЛОВАЊА

Положај жртве током самог чина насилне обљубе веома сликовито описују аутори *Davison* и *Neale* који наводе да „свака жртва на доживљено силовање индивидуално реагује на себи својствен начин, те да сама реакција варира у зависности од карактеристика и врсте сексуалног

¹ Б. Симоновић, У. Пена, *Криминалистика*, Правни факултет Универзитета у Источно Сарајеву, Источно Сарајево 2010, 572.

² Оштећена својим понашањем неријетко доприноси извршењу кривичног дјела испољавајући превелико повјерење, несмотреност, или лакомисленост, а понекад и аморално понашање.

³ Према неким ауторима, главни узрок за настанак деликта може бити управо сексуално наелектрисана дивергентна ситуација. Она резултира извршење дјела које условљава специфичност односа учинилац–жртва–ситуација. Познаник, друг, рођак, у нејасној међусобној ситуацији.

⁴ Међусобни „сексуални прелудијум“ у који се жена укључила добровољно и који објективно побуђује код мушкарца сексуално узбуђење и које он оцењује као пристајак за полну блискост, свједочи о слагању његових жеља са жељама оштећене. Тако пробужена сексуална потреба може да добије субјективну форму (афект полне страсти) која отежава контролу и оцјену, сужавајући свјест о даљем понашању, имајући суштинско значење у механизму извршења силовања.

⁵ Б. Симоновић, У. Пена, 573.

напада, мјеста и начина извршења, саме жртве, социјалне подршке, односа између жртве и учиниоца и сл.“.⁶ У минутима или секундима које претходе силовању, жртва почиње да препознаје опасну ситуацију у којој се налази, али једва може повјеровати шта ће јој се догодити, а током самог напада се налази у страху за свој живот. Физичко насиље над њеним тијелом и нарушавање њене слободе изазивају у њој бијес, али жртва, такође, осјећа и своју рањивост, у смислу да није у стању да надвлада јачег нападача, те да је њен могући отпор озбиљно смањен страхом и ужасом.

Када жртва осјети страх који се граничи са паником, повећава јој се искривљеност перцепције, размишљања и расуђивања, при чему је њено цјелокупно понашање усмјерено на спасавање сопственог живота. Све оно што је научено током живота, укључујући и механизме одбране од потенцијалног нападача, заборавља се у тим тренуцима, док до изражаја долазе инстинкти за преживљавање. Стање у којем се жртва налази током чина силовања пореди са стањем у којем се налазе таоци у току отмице (талачких криза), с том разликом што је трајање силовања, у поређењу са кризом са таоцима, неупоредиво краће, уз напомену да је перцепција времена код жртве силовања искривљена, тако да јој се чини да само силовање траје бескрајно дуго.⁷

Према Херману, код жртве се у тренутку сексуалног напада јавља трауматска реакција, њен систем самоодбране постаје дезорганизован, нарочито у тренутку када постаје свјесна да ни бијег ни отпор неће бити могући.⁸ Тек када учинилац доврши напад и насилну обљубу, жртва долази у ситуацију да може да се погађа са нападачем да је пусти, с тим да му обећава да га неће пријавити или да ће остати неко вријеме непомична, или, с друге стране, да у паду концентрације учиниоца вреба прилику да побјегне.

Губитак контроле над тјелесним покретима и функцијама код силовања често се сматра највише деградирајућим аспектом цијелог трауматског искуства кроз које жртва пролази. Недјељама и мјесецима након силовања жртве прогони осјећај понижености, одбачености, депресије и напетости. Жртве често осјећају и преузимају на себе кривицу за чин који им се догодио, некада размишљају и о освети. Положај жртве се усложњава у самом кривичном поступку, посебно у судници, гдје се среће са осумњиченим и његовим браниоцима, док је жртва углавном

⁶ G. C. Davison, J. M. Neale, *Psihologija abnormalnog doživljavanja i ponašanja*, Naklada Slap, Jastrebarsko 1999, 409.

⁷ G. L. Griffiths, *Psychological Factors – The Overlooked Evidence in Rape Investigations* (prevod), Izbor, Zagreb 1992, 177–179.

⁸ Н. Бојанић, *Криминалистичка процедура код кривичног дјела силовања*, докторска дисертација, Сарајево 2006, 46.

сама, као свједок у поступку. Њена права брани тужилац, са којим углавном није у контакту изван суднице. У том погледу, жртва је препуштена самој себи и нападима (одбрани) осумњиченог и његових адвоката, који на све начине настоје да је дискредитују питањима о сексуалној прошлости, сексуалним навикама, партнерима које је имала и сл.⁹

Велика је вјероватноћа да жртва након силовања испољава симптоме анксиозности и/или депресије. Емоционалне посљедице дјела могу пореметити њене односе са родитељима, породицом, угрозити брачни статус, изазвати непримјерене реакције и сл. Жртве могу осјећати низ психолошких манифестација самог злочина, попут страха, туге, љутње или очаја праћеног сталним осјећајем пријетње, усљед чега се развија осјећај сопствене или туђе кривице за оно што се десило, негирање сопствених жеља и ставова, промјена понашања, губљење осјећаја за улогу жене и мајке итд. Жртве након извршеног кривичног дјела силовања, у основи пролазе кроз три специфичне фазе које се сукцесивно надовезују једна на другу, и то: фаза (стање) акутне реакције, фаза (спољашњег) прилагођавања, и фаза интеграције и резолуције.¹⁰

Стање или фаза акутне реакције јавља се у првим данима после извршеног силовања. Због шока у коме се налази, жртва често није у стању да пружи прецизнији опис догађаја и нападача. Акутна реакција на виктимизацију, односно повреду и угроженост њеног живота и тијела, може довести до привременог поремећаја психичких функција, односно достања снажног узбуђења, раздражљивости, суужења свијести, потпуне или дјелимичне амнезије, у већој или мањој мјери агресивности према околини или себи итд. Након фазе акутне реакције слиједи фаза спољашњег прилагођавања. У ствари, ријеч је о псеудоприлагођавању жртве амбијенту у којем живи и ради и враћању свакодневним обавезама и активностима, уз потискивање бијеса и било каквих других емоција везаних за трауматично искуство. Жртва у овој фази тврди да се опоравила и да јој (даља) помоћ није потребна, што по правилу не одговара њеном стварном психофизичком стању. Потврда за то је и наступање треће, тзв. фазе интеграције и резолуције у којој жртва постаје депресивна, уз испољавање потребе да говори о ономе шта јој се десило. У таквом стању жртва постаје склона самооптуживању због свега што јој се догодило, јављају се фобије праћене ноћним морама, које могу трајати и које је тешко пребродити.¹¹ Генерално, може се рећи да је данас у криминалистичко-психолошкој литератури и пракси општеприхваћен став да се, након виктимиза-

⁹ *Ibid.*

¹⁰ Д. Модлу, *Методика истраживања силовања*, Загреб 1996, 17.

¹¹ Д. Маринковић, „Часопис Безбедност“, *КПА* 2/2012, 222–223.

ције, код жртава силовања јављају стања анксиозности и депресије, поремећаја сна, осјећаја кривице и срама, раздражљивости и сличне реакције које утичу на њено психофизичко здравље и опоравак, као и на квалитет дате изјаве о самом догађају. Ријеч је о дуготрајним, озбиљним и често неизбрисивим психичким траумама, а не о кратко-трајним и пролазним стањима и реакцијама.¹²

4. ПРИЈАВА ОД СТРАНЕ ЖРТВЕ

Пријава о извршеном силовању у највећем броју случајева долази од саме жртве. Послије пријаве саме жртве, по учесталости су најбројније пријаве особа блиских жртви (најчешће родбина и пријатељи), којима се она повјерила. Пријаве здравствених установа (у којима је жртви пружена медицинска помоћ), анонимне и псеудонимне пријаве и оперативна дјелатност полиције такође се могу јавити као начин сазнања, истина, знатно рјеђе у односу на два претходно наведена начина, док се пријаве свједока, јавно поговарање и само-пријава учиниоца у пракси изузетно ријетко јављају. Сама пријава о извршеном кривичном дјелу, суштински представља тзв. прелиминарни разговор са жртвом силовања и генерално се може обавити на сваком мјесту, у било које вријеме. Пријава силовања је суштински обавјештавање о извршеном кривичном дјелу и, по правилу, подразумева краћи разговор полицијског службеника са жртвом силовања о томе шта се десило, гдје и када, ко је извршилац и слично. У том смислу, сама пријава представља прелиминарни разговор са жртвом силовања, након којег слиједи, када се за то стекну услови, детаљан криминалистички разговор или интервју, који обавља криминалиста, по правилу специјализован за сузбијање ове врсте деликата.

Када је ријеч о пријави жртве, она може услиједити одмах након извршеног силовања, чим је жртва била у могућности да то уради, или одређени период времена након тога. Обично је у стању великог шока и емотивне узнемирености, уплашена и повријеђена. Уколико се жртва не налази у медицинској установи, полицијски службеник ће узети податке о њој и обавити разговор кроз који ће се, у краткој и сажетој форми, упознати са догађајем. Полицијска дежурна служба ће на мјесто догађаја упутити службенике с циљем његовог обезбјеђења, док ће се жртва хитно упутити у медицинску установу како би јој се пружила љекарска помоћ и обавио форензичко-медицински преглед и анализе. Такође, дежурна служба ће о догађају обавијестити и криминалисту специјализованог за проблематику сузбијања сексуалних деликата,

¹² *Ibid.*

који ће, заједно са екипом за вршење увиђаја, отићи на лице мјеста и извршити увиђај, као и друге потребне мере и радње. Након доласка жртве из медицинске установе, криминалиста ће са њом обавити детаљан криминалистички разговор.

Уколико жртва силовање пријављује након одређеног, краћег или дужег времена, претпоставка је да то чини доласком у просторије полиције, те да се не налази у ургентном психофизичком стању које захтијева хитну љекарску помоћ и преглед. Након прелиминарног разговора од стране полицијског службеника коме је кривично дјело пријављено (обично у дежурној служби), жртва ће се упутити у просторије криминалистичке полиције, гдје ће криминалиста са њом обавити детаљан разговор. Ако има потребе и ако је то сврсисходно, слиједи њен форензичко-медицински преглед, док ће овлашћена лица извршити увиђај на лицу мјеста. Треба имати у виду да се увиђајем могу утврдити и чињенице које указују на некомплементарност исказа жртве и њеног описа догађаја са општим изгледом лица мјеста и предметима и траговима нађеним на њему. Тиме се поставља питање лажног пријављивања силовања, односно фингирања кривичног дјела. Зато увиђај, у принципу, треба вршити и након дужег протекла времена од самог извршења силовања, јер се и тада на лицу мјеста могу констатовати разне чињенице, како оне које иду у прилог исказа жртве, тако и оне које указују на нелогичности и контрадикторности њене изјаве.

5. ЛАЖНО ПРИЈАВЉИВАЊЕ И НЕПРИЈАВЉИВАЊЕ КРИВИЧНОГ ДЈЕЛА СИЛОВАЊА

Поставља се питање због чега жртва не пријављује кривично дјело силовања? Истраживања показују да постоји више разлога за непријављивање обљубе, односно кривичног дјела силовања од стране жртве, међу којима се посебно истичу следећи разлози:

- страх жртве од одмазде учиниоца, посебно ако је нападач познат жртви (живи у њеној средини или чак у породици);
- страх жртве од етикетирања као жртве силовања, са свим негативним посљедицама такве етикете;
- страх жртве од осуде средине и кривице ње саме за то што јој се десило;
- негативни исходи истрага претходно пријављених силовања (укључујући ослобађајуће пресуде оптужених) о којима се жртва упознала кроз телевизијске емисије, путем новина или на неки други начин;

- недостатак подстицаја од стране других да са жртвом разговарају о злостављању;
- страх од психолошких посљедица пријављивања (појава анксиозности или депресије као резултат разговора и подсећања на догађај).

Када је ријеч о пријави силовања и исказу жртве о самом догађају, могу се разликовати три ситуације у погледу његове истинитости, односно компатибилности са реалним догађајем и реалним стањем ствари.

Прва подразумијева пријаве, односно информације које у потпуности одговарају самом догађају, онако како се одиграо, и оне захтијевају исправну перцепцију жртве о себи, свом трауматичном искуству и учиниоцу. У ову групу спадају и пријаве, односно искази, у којима жртва, свјесно или несвјесно, прећуткује одређене информације. Другим ријечима, у овом случају је важно да све што жртва наведе у свом исказу одговара реалности, како истражни органи не би поступали на основу погрешних информација, без обзира на квантитет таквих информација, важан је њихов квалитет.

Друга ситуација укључује пријаве које су дјелимично истините и тачне, односно дјелимично нетачне и необјективне. У њима се подразумијева да се инкриминисани догађај, односно силовање, заиста и десило, али да одређене информације у пријави у већем или мањем обиму не одговарају реалности. Нетачне информације жртва може изнијети свјесно, односно умишљајно, или несвјесно. Такав случај је са пријавама стварно извршених силовања у којима жртве преувеличавају сам догађај и његове посљедице. Разлози за то могу бити умишљајни (жеља за осветом учиниоцу кроз већу казну) или нехатни (услед страха, узбуђења и сл. дошло је до погрешне перцепције догађаја). Поред њих, у ову групу спадају и пријаве у којима жртва, умишљајно или нехатно, износи нетачне информације о учиниоцу или саучеснику (како би га прикрила или како би оптужила невино лице, односно погрешно је запазила одређене детаље и околности везане за учиниоца), односно о себи и свом доприносу кривичном дјелу (изазивала је силоватеља, кокетирала са њим, пристала да оде у његов стан и сл.).

Трећа ситуација подразумијева пријаве силовања које су лажне, односно неистините у смислу да се само силовање није десило. По правилу, оне су умишљајне и могу укључивати одређено лице као извршиоца (силоватељ), или непознатог извршиоца. Шири контекст догађаја, који укључује и силовање, у пријави и исказу може бити измишљен у потпуности, или се сам чин насилне обљубе, који се није десио, смјешта у оквире догађаја који се реално догодио (приватна журка, прослава у бару и сл.).

Које су размјере лажних пријава силовања тешко је рећи. У релевантној литератури се налазе прилично опречна мишљења. Према једним, овај постотак је приближно исти као и код других кривичних дјела, и креће се између 3 % и 8 %, ¹³ други указују на бројке од 30 % до 40 % у укупној маси пријављених силовања, ¹⁴ док трећи тврде да овај удио износи од 41 % до 77 % укупног броја пријављених силовања. ¹⁵

Умишљајне пријаве силовања које се није десило, као и умишљајне, дјелимично (не)тачне пријаве, могу бити праћене предметима и траговима који не одговарају стварности и који су конструисани од стране жртве или њој блиског лица. Ријеч је о фингирању кривичног дјела силовања, у потпуности или појединих његових дијелова. Другим ријечима, фингирано силовање је силовање које се није уопште десило, или се десило на другачији начин и под другачијим околностима од оних које се наводе у пријави. Такав приказ догађаја који не одговара стварности називамо фингираним догађајем, односно у случају силовања, с обзиром на то да је ријеч о кривичном дјелу, фингираним кривичним дјелом.

Поставља се питање зашто неко лажно пријављује силовање, односно који су мотиви фингирања силовања? Генерално, мотиви могу бити рационални и ирационални, односно непатолошке и патолошке природе. Наки од најчешћих непатолошких мотива су: љубомора, освета, оправдање трудноће (најчешће ван брака, обљуба од стране члана породице, обљуба злоупотребом повјерења и сл.), принуда на склапање брака, срам од затицања у добровољној обљуби (од родитеља, супруга и сл.), приписивање силовању добијене полне болести, жеља да се постигне нека имовинска корист, добијање одобрења за легалан прекид трудноће, жеља за деградацијом партнера, жеља за већом пажњом и бригом (од стране супруга, емотивног партнера, родитеља и сл.), жеља да се исходује прекид везе са особом која се оптужује итд.

Неки од патолошких мотива били би: халуцинације (дјевојке у пубертету ако су психопатске конституције, могу у својој машти врло интензивно доживјети разне сексуалне сензације и замијенити их са стварношћу), мазохизам, хистерија, претјерана сексуална узбуђеност и сл. ¹⁶

На могућност лажног пријављивања силовања указују сљедеће чињенице, које, наравно, треба схватити само као индиције: ¹⁷

¹³ L. Kelly, *A gap or a sharm? Attrition in reported rape cases*, Home Office Research Study 293, London 2005, 47.

¹⁴ М. Бошковић, *Криминалистика методика*, Београд 2005, 89.

¹⁵ H. League, *Unlawful sex: Offences, victims and offenders in the criminal justice system of England and Wales*, London 1985, 23.

¹⁶ Д. Модлу, 23.

¹⁷ Е. П. Ишченко, А. А. Топорков, *Криминалистика*, Москва 2006, 557–558.

- ако је пријава силовања услиједила након протека дужег времена од инцидента, или под притиском родбине или пријатеља жртве;
- ако је реално мала вјероватноћа да се силовање десило у датим околностима, према наводима жртве;
- постојање одређених контрадикторности у самом исказу жртве, или између исказа жртве и чињеничног стања на лицу мјеста или на осумњиченом;
- знаци менталног обољења на страни жртве;
- убједљивост аргумената осумњиченог који негира наводе пријавиоца;
- позитивне особине личности осумњиченог које указују на малу вјероватноћу да је ријеч о силоватељу.

Није лако препознати лажно пријављивање силовања. По правилу, уколико је од извршења силовања, до подношења кривичне пријаве прошло дуже вријеме, утолико има више разлога за сумњу у истинитост навода пријавитељице.¹⁸

Криминалистичке истраге силовања у којима жртва пријављује насилну обљубу, док осумњичени тврди да је обљуба била добровољна, јако су комплексне и у њима централно мјесто заузима питање пристанка, тј. да ли га је на страни пријавиоца (жртве) било или не. То важи и за случајеве фингирања у којима се добровољна обљуба пријављује као насилна, а партнер као силоватељ. Ипак, свакако највећи изазов за криминалисте представља фингирање у коме се консенсуални сексуални однос приказује као силовање, уз фингирање трагова и ширег контекста догађаја у коме се обљуба дешава. У њему постоје како материјални трагови, тако и искази лица (жртве и свједока) који иду у прилог тезе да је у питању силовање, док сумњу у такву реалност једино узрокује исказ осумњиченог. Зато се у тим случајевима посебна пажња мора посветити постојању мотива фингирања и његовој провјери, односно истраживању претходног односа потенцијалне жртве и осумњиченог.

6. ПЛАНИРАЊЕ КРИМИНАЛИСТИЧКИХ РАДЊИ ПРИЛИКОМ РАЗОТКРИВАЊА И ДОКАЗИВАЊА СИЛОВАЊА

Разјашњавање и доказивање силовања зависи од више околности: да ли је оштећена препознала или није запамтила нападача; да ли осумњичени, уколико га је оштећена познавала (или препознала) негира познанство и било какав контакт са жртвом; да ли осумњичени наводи да је имао контакт са жртвом на одређеном мјесту, али није дошло до

¹⁸ Б. Симоновић, У. Пена, 574.

полног односа или ако је дошло до њега он је био добровољан. У зависности од тих околности, трага се за доказима и поједине индиције имају већу или мању доказну снагу.¹⁹

Основна криминалистичко-тактичка питања која треба поставити и ријешити јесу: 1) гдје је извршено силовање; 2) када је извршено силовање; 3) да ли је силовање извршено употребом физичке или психичке силе; 4) да ли на мјесту извршења постоје трагови отпора; 5) да ли постоје и повреде на тијелу оштећене; 6) да ли постоје трагови и повреде на одјећи оштећене; 7) да ли постоје трагови и повреде на тијелу наводног насилника; 8) да ли постоје трагови на одјећи и обући насилника (да ли трагови насиља не постоје можда од раније, да ли су у вези са конкретним кривичним дјелом); 9) да ли је наводно силована викала или ко је и како чуо викање? На којим су се мјестима налазили свјedoци? Да ли су са тог мјеста могли или морали да чују или виде? Да ли је раздаљина од мјеста силовања до најближег настањеног краја, као и да ли су атмосферске прилике биле такве, да се могло односно морало чути или видјети; 10) коме је силована причала о догађају (саслушати та лица и упоредити исказе); 11) колико је времена прошло између наведеног дјела и пријаве (зашто је оштећена закаснила са пријавом); 12) да ли је оштећена прије подношења пријаве била код љекара и шта му је рекла; 13) да ли је насилник оштећеној од раније познат и какви су односи међу њима и 14) важно је да се утврди какво је било понашање оштећене пре извршења наводног кривичног дјела силовања, за вријеме тога и после извршења наводног кривичног дјела силовања. Веома је сумњиво ако нека жена не пријави одмах силовање него чека краће или дуже вријеме.²⁰

Препоручује се да се подаци о свим нападима на жене, па и они који су на први поглед далеко од покушаја силовања, сакупе на једном мјесту, анализирају и евидентирају. Жртве овог кривичног дјела понекад праве грубе грешке, због стања шока у коме су се нашле, па прије него што поднесу пријаву за извршење дјела чекају да прође извјесно вријеме, након кривичног дјела се окупају и оперу одјећу, што погубно утиче на доказивање.²¹

7. ФОРЕНЗИЧКО-МЕДИЦИНСКИ ПРЕГЛЕД И ИСПИТИВАЊЕ СТАЊА ЖРТВЕ СИЛОВАЊА

Тијело жртве је основни и кључни носилац материјалних доказа код кривичног дјела силовања. Форензичко-медицински преглед и испити-

¹⁹ *Ibid.*, 574–575.

²⁰ В. Водинелић, *Криминалистика*, Београд 1978, 588–589.

²¹ *Ibid.*, 589.

вање стања жртве би, по правилу, требало да се обавља у медицинским установама, од стране љекара одређене специјалности, прије свих љекара судске медицине и гинеколога, као и једног форензичара (криминалистичког техничара). Уколико је то могуће, било би добро да прегледу и испитивању стања жртве, уз наведена лица, присуствује и криминалиста специјализован за проблематику сексуалних деликата. С обзиром на то да су многи трагови повезани са силовањем осјетљиве природе и подложни брзим промјенама, вријеме је драгоцјен фактор у њиховом проналажењу и евидентирању, односно анализи.²² Зато је жртву потребно одвести у медицинску установу што је прије могуће, гдје ће је полицијски службеник, уколико то већ није учињено, укратко испитати уз присуство доктора или медицинске сестре. Релевантне информације прикупљене током прелиминарног испитивања олакшаће љекару проналажење трагова. По правилу, љекар прво узима историју болести од жртве, након чега прелази на детаље који се тичу самог силовања. Подаци о посљедњој менструацији, посљедњем сексуалном односу, модрицама задобијеним независно од силовања, као и остале чињенице, представљају веома битне информације. Уколико жртва на себи носи одјећу у којој је била нападнута, она ће бити прегледана од стране љекара и форензичара како би се на њој учили, фотографисали и адекватно третирали релевантни трагови (трагови сперме, крви, цјепанја, траве, земље и сл.). Након тога одјећу треба скинути са жртве и дати јој нешто друго да обуче, док се скинута одјећа, сваки комад одвојено, пакује у папирне вреће и шаље на детаљне форензичке претраге – вјештачења.

Након узимања историје болести, љекар треба да изврши комплетан физички преглед жртве. У неким случајевима се, што је погрешно, врши преглед само гениталне области, при чему се многи битни докази са осталих дијелова тијела пропуштају. Проналазак и евидентирање било које посјекотине, модрице, раздеротине или контузије треба унијети у љекарски извјештај. У ову сврху је веома корисна примјена анатомских дијаграма, у којима се брзо и прецизно уносе мјеста повреда. Било који траг траве, земље, вегетације, осушене сперме, осушене крви, ишчупаних длака, влакна и сл., треба евидентирати и унијети у записник. Присуство осушене сјемене течности, осушене крви и осушене пљувачке (на мјесту уједа) може бити посебно корисно, јер се на основу тих трагова врши ДНК анализа. С циљем проналазак трагова сперме користи се УВ лампа, с обзиром на то да сперма под овим зра-

²² Дужина временског интервала од извршеног сексуалног насиља до медицинског прегледа је кључна и критична за сам налаз, посебно у односу на повреде гениталних органа. Уколико се преглед не изврши у прва 72 сата од насилне обљубе, вјероватноћа да ће се документовати гениталне повреде значајно се смањује, другим ријечима, повреде на слузокожи полних органа веома брзо зацјелују.

цима флуоресцира. Фотографисање уочених и описаних трагова на тијелу жртве треба да врши форензичар, односно криминалистички техничар. Некада љекар може процијенити, нарочито ако је од силовања до прегледа прошло јако мало времена, да ће се модрице у пуној мјери исказати тек за један дан, када поплаве или поцрне. У том случају се, уз консултацију са жртвом, може поново обавити њен прегледи фотографисање таквих трагова. Циљ форензичко-медицинског прегледа и испитивања стања жртве је да се уоче и документују физичке повреде које су наступиле услед напада, да се открију биолошки трагови настали услед примјене силе и обљубе, као и да се уоче, документују и изузму сви други трагови са одјеће и тијела жртве који су у вези са извршеним кривичним дјелом.

Форензичко-медицински третман жртве силовања обично обухвата бројне радње, укључујући одговарајућу обраду рана, огреботина, крвних подлива и трагове угриза (могућност трагова плувачке), прикупљање назалне слузокоже, оралних, вагиналних и ректалних узорака, преглед и анализу одјеће коју је жртва носила током напада, узимање узорака испод ноктију жртве, као и сваког страног материјала или остатака на тијелу жртве (нпр. прљавштине), других супстанци које могу бити у облику мрља на тијелу жртве, стидних длака (које могу припадати и нападачу), узимање узорака крви и уриназа токсиколошко испитивање (утврђивање присуства алкохола, опојних дрога), тестове на трудноћу и сексуално преносиве болести итд.

Поред претходно наведеног, важно је и узимање компаративних (неутралних) узорака од жртве, њеног партнера, члана породице и сл. Компаративни узорци се прикупљају да би се утврдило да ли други трагови, тј. материјални докази (узети са тијела жртве, одјеће или са мјеста злочина) припадају жртви, њеном партнеру или неком другом, односно силоватељу. Ови узорци се обично односе на крв, сперму, плувачку, власи косе, стидне длаке, длаке са тијела и влакна одјеће.

Када је ријеч о одређивању ДНК профила из трагова сперме, који се могу пронаћи на тијелу и у тијелу жртве, њеној одјећи, као и на мјесту извршења, треба имати у виду да сперму, односно сјемену течност, сачињавају сперматозоиди и секрет. Да би се могла извршити ДНК анализа и утврдити профил оставиоца, неопходно је да у трагу сперме, тј. узорку има сперматозоида. Детектовање сперме и њена сепарација (одвајање) од ћелија жртве представља круцијалан корак у идентификацији и типизацији ДНК профила учиниоца. Зависно од квалитета и количине трага сперме, ДНК профил оставиоца може бити утврђен или то, пак, није могуће учинити (недовољна количина материјала за анализу, његова контаминација, узорак потиче од више особа – нпр.

више силоватеља код групног силовања). Уколико ДНК профил буде утврђен, његовим поређењем са ДНК профилом познатог или непознатог лица можемо имати негативан (упоређени ДНК профили се не подударају) или позитиван резултат поређења, односно претраге (упоређени ДНК профили се подударају, при чему вјештак мора исказати и вјероватноћу случајног подударања). Ипак, и у случајевима када се из узорка не може утврдити пун ДНК профил оставиоца, и тзв. дјелимичан (парцијални) профил може имати велики индицијални значај у даљем току истраге. На основу њега се може утврдити провизорна веза између два или више дјела (што указује на серијског извршиоца), или помоћи у елиминисању осумњиченог, у случајевима истрага у којима се криминалиста суочава са идентификацијом непознатог силоватеља, парцијални профил може бити од драгоцене помоћи у смањењу броја осумњичених и усмјеравању саме истраге у добром смјеру.

Некада силоватељи користе кондоме у намјери да спријече остављање биолошких трагова или да се заштите од сексуално преносивих болести. Ипак, и у таквим случајевима се на тијелу жртве могу пронаћи веома значајни, криминалистички релевантни трагови. На примјер, трагови праха који се користи у производњи кондома како се не би лијепили при ролању (обично је то кукурузни или кромпиров скроб, аморфни силикон, пудер и сл.), трагови лубриканата (силоватељи често користе течни лубрикант или вазелин како би лакше остварили пенетрацију, као и презервативе са течним лубрикантима) и спермицидеса (крема или течност која убија сперматозоиде, најчешће је у употреби *нонохуол-9*), могу се пронаћи у унутрашњости вагине или ануса жртве, током форензичког испитивања.²³ Ако се такви трагови открију, могуће је одредити произвођача и марку кондома, што са криминалистичког аспекта може бити вишеструко значајно, могу се повезати злочини серијског силоватеља (користи исту врсту кондома), или се кондоми истог произвођача и марке, пронађени на мјесту злочина, могу касније пронаћи код силоватеља.²⁴

Посебну пажњу треба обратити на руке жртве и њене нокте, с обзиром на то да се жртва често брани гребањем нападача. Нокти могу бити поломљени или оштећени, док се у подноктном садржају могу наћи и биолошки трагови погодни за ДНК анализе (кожа, крв, мишићно ткиво, длаке). Уколико се сматра, или је она то сама изјавила, да је жртва била под утицајем неких психоактивних супстанци, узимају се узорци за токсиколошке анализе. Након прегледа екстремитета и торзоа жртве, слиједи преглед њених гениталија. Вагинални узорак се узима уз помоћ памучних

²³ C. R. Swanson, *Criminal Investigation*, New York 2003, 360.

²⁴ Д. Маринковић, 235.

апликатора, док ће се у случају исказа жртве да је током силовања дошло и до оралне или аналне пенетрације, узети брисеви и из уста и ануса жртве.

Трагови прикупљени форензичко-медицинским прегледом жртве силовања генерално се могу користити у три сврхе:

1. Утврђивање пенетрације – присуство сјеме не течности и сперматозоида у вагиналном каналу указује на вагиналну пенетрацију. Њихово одсуство не значи да пенетрације није било, разлог може бити дужи временски период од силовања до љекарског прегледа, силоватељ је користио кондом или није ејакулирао у вагини, љекар није узео адекватан узорак и сл. Треба имати у виду да сјемена течност и сперматозоиди у вагини могу бити присутни и од нормалног сексуалног односа, а не од силовања, што треба разјаснити кроз разговор са жртвом;
2. Утврђивање присилног сексуалног односа – бројни трагови могу указати на то да жртва није пристала на сексуални однос. Поцијепана или испрљана одјећа, модрице, ишчупана коса, посјекотине и остали трагови помажу у утврђивању постојања отпора током сексуалног односа;
3. Утврђивање идентитета силоватеља – идентитет силоватеља може бити утврђен узимањем отисака прстију, трагова длака, влакана или крви са лица мјеста. Поред тога, путем сјеме не течности или ћелија са корјеном длаке (посебно са свјеже ишчупане косе) може се утврдити ДНК профил силоватеља.

Евидентиране и изузете биолошке и друге трагове (земље, траве, влакна и сл.) треба што прије доставити форензичкој лабораторији. У њој ће се извршити анализа самог трага и компаративне анализе са познатим и/или непознатим узорком.

8. ЗАКЉУЧАК

Расвјетљавање и доказивање кривичног дјела силовања и уопште сексуалних деликата спада у ред најделикатнијих и најзахтјевнијих активности које стоје пред криминалистичком струком. Ради се о једном свеобухватном, комплексном и динамичном склопу мјера, радњи и поступака које изискују максималне напоре, озбиљност и стручност, методичност, тактичност као и техничку опремљеност оних пред којима стоји овај веома сложен задатак. Комплекс питања која у себи садрже сексуални деликти захтијевају примјену посебних криминалистичко-методичних правила поступања, те обавезно судјеловање и активно учешће стручних особа разних профила, прије свих судско-медицинске струке.

Са аспекта доказивања, криминалистички разговор са жртвом је изузетно важан, с обзиром на то да је жртва обично једини свједок злочина. Једноставно речено, ако хоћемо да прибавимо информације о извршиоцу, највјероватније ћемо их добити од жртве. Наравно, најкорисније је да жртва може да изнесе такве детаље који ће довести до идентификовања и хапшења извршиоца. У многим случајевима у којима је извршилац познат жртви, криминалиста ће од ње сазнати његово име. Ако се дође до те информације, истрага кривичног дјела ће тећи без већих проблема, најпроблематичнија ставка код таквих случајева најчешће је утврђивање пристанка на чин обљубе. Занимљиво је да је питање пристанка специфично и готово јединствено за кривично дјело силовања, оно се ријетко, можда и никада не јавља као релевантно питање код других кривичних дјела.²⁵ Кључни елемент силовања је чињеница да се обљуба врши без пристанка (сагласности), односно, против воље једног од актера сексуалног чина. Питање добровољности обљубе, односно (не)постојања пристанка је кључно у криминалистичким истрагама у којим осумњичени признаје да је са жртвом имао полни однос, али да је он био добровољан. Истовремено, питање пристанка је најтеже питање на које треба дати одговор везано за кривично дјело силовања. Зашто? Зато што, хипотетички механизми добровољног и насилног сношаја, као и трагови који их прате, могу бити веома слични, чак и идентични, због чега не постоје материјални докази чије би постојање или непостојање апсолутно ишло у прилог добровољне или недобровољне обљубе, односно обљубе са или без пристанка.²⁶

Жртве често нејасно и конфузно износе чињенице о самом догађају, посебно ако је од силовања до разговора протекао веома мали период времена (неколико сати). То се објашњава чињеницом да су оне због извршеног дјела у стању шока, уплахиране, застрашене, бијесне и/или хистеричне. Ипак, криминалиста и таквом излагању, односно изјави, мора поклонити пуну пажњу, уз висок степен тактичности и стрпљења. Дјелимично конфузан начин излагања жртве је најчешће присутан у случајевима разговора са жртвом након протекла одређеног времена од извршења дјела (обично 12 до 24 часа). Излагање жртве је у овом случају обично конфузно у једном свом дјелу, најчешће у сегменту који се односи на најкритичније моменте догађаја (нпр. да ли се радило о оралном или аналном сексу, колико је однос трајао, да ли је силоватељ ејакулирао и сл.).

Криминалиста треба да зна да особе које се налазе у озбиљној емотивној кризи не морају одмах да испоље патњу и бол, како се то можда

²⁵ S. G. Brandl, *Criminal Investigation – An Analytical Perspective*, Boston 2004, 336.

²⁶ *Ibid.*

очекује. Није неуобичајено да жртва силовања буде потпуно смирена, и да приликом испитивања испољи завидну самоконтролу. Зато не треба мислити да у таквим случајевима она можда није искрена. Такав закључак, донијет само на основу једне околности, брзоплет је и опасан за даљи ток криминалистичке истраге, посебно за даљу сарадњу жртве, у случају да јој се укаже на мане њеног понашања. Сумња да се у конкретном случају можда ради о лажној пријави мора бити конституирана на основу свих расположивих околности, како исказа жртве, тако и исказа других лица, уз посебно вриједновање материјалних доказа. При томе увијек треба имати у виду и опасност од секундарне виктимизације жртве, уколико се сумња исказе, а покаже се као нетачна.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ

Библиографске референце

1. Бојанић, Небојша, *Криминалистичка процедура код кривичног дјела силовања*, докторска дисертација, Сарајево 2006.
2. Бошковић, Мићо, *Криминалистика методика*, Полицијска академија, Београд 2005.
3. Brandl, Steven G., *Criminal Investigation – An Analytical Perspective*, Boston, Pearson Education 2004.
4. Водинелић, Владимир, *Криминалистика*, Београд 1978, 588–589.
5. Davison, Gerald C. , Neale, John M., *Psihologija abnormalnog doživljavanja i ponašanja*, Naklada Slap, Jastrebarsko 1999.
6. Griffiths, Gary L., *Psychological Factors – The Overlooked Evidence in Rape Investigations* (prevod), Izbor, Zagreb 1992.
7. Ишенко, Евгениј П., Топорков, Алексеј А., *Криминалистика*, Инфра-М, Москва 2006.
8. Kelly, Liz, *A gap or a chasm? Attrition in reported rape cases, Home Office Research Study 293*, London 2005.
9. League, Howard, *Unlawful sex: Offences, victims and offenders in the criminal justice system of England and Wales*, London 1985: Waterlow; i Kanin, Eugene J., *False rape allegations*, Archives of Sexual Behaviour 1994.
10. Маринковић, Дарко, „Насопис Безбедност“, *КПА* 2/2012.
11. Модлу, Душко, *Методика истраживања силовања*, Министарство унутрашњих послова Хрватске, Загреб 1996.
12. Swanson, Charles R., *Criminal Investigation*, New York: Mc Graw-Hill 2003.
13. Симоновић, Бранислав, Пена, Урош, *Криминалистика*, Правни факултет Универзитета у Источном Сарајеву 2010.

Associate Professor Uroš Pena, LL.D.

Faculty of Law, University of East Sarajevo

Dragan Mitrović, LL.B.

Directorate for Coordination of Police Bodies of Bosnia and Herzegovina

PLACE AND ROLE OF THE VICTIM IN CRIMINAL INVESTIGATION OF RAPE

Summary

Sexual delinquency is a phenomenon that goes beyond the framework of naturalness and voluntariness of partners in a sexual relationship. That is complex phenomenon whose essence derives from the special behavior of the offender and his relationship to the victim. The criminal offense of "rape" is a serious crime or serious criminal offense, whose implications are manifested in a person's physical and psychological integrity with very difficult and long-term consequences, both for the individual and for society as a whole. During the investigation of these offenses, a large number of operational and criminalistic measures, as well as proving actions are undertaken. Rape as an offence of sexual violence is a serious attack on person's physical and mental integrity, and the consequences for the victim are serious and long-term. This offense causes a feeling of fear, uncertainty and anxiety among the citizens, and has wide sociological, criminological socio-political significance and consequences.

The victims of sexual offenses must be treated with caution, and they need to know that they are protected. Inhuman and frivolous behavior to the victim of sexual offence aggravates a traumatized state of the victim. The victims should be provided with adequate treatment, in order to come back to normal life.

Key words: *Victim; Rape; Reports; Investigation.*